

“SOSYAL BİLİMLERDE ÇEVİRİ / AKTARILABİLİRLİK VE KÜLTÜRLER ÜSTÜ İLETİŞİM” KONULU ULUSLARARASI PARİS KOLOKYUMUNUN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Sündüz ÖZTÜRK KASAR

Yıldız Teknik Üniversitesi

Abstract

An international colloquium titled “Translation in Social Sciences/ Transmissibility and Transcultural Communication” was organized at the Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) in Paris on May 10-11, 2010. The plenary speech of the colloquium was delivered by renowned French translation studies scholar Jean-René Ladmiral and more than fifty academicians from twelve countries presented their papers in fifteen workshops on different themes. In the tenth workshop titled “Translation Politics and Power Relations: Historical Perspectives”, Assoc. Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar from Yıldız Technical University presented her paper titled “Translating Signs in Social Sciences”. The colloquium closed with the round table meeting titled “The Transfer of Intellectual Universes from one Language to Another via Translation”.

Key words: *translation in social sciences, transcultural communication, transmissibility of notions, translation of signs*

0. Kolokyumun konusu ve içeriği

Paris’te Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) adlı yüksek öğretim ve araştırma kurumunda 10–11 Mayıs 2010 tarihlerinde “Sosyal Bilimlerde Çeviri / Aktarılabilirlik ve Kültürler Üstü İletişim” başlıklı bir uluslararası kolokyum gerçekleştirilmiştir. EHESS’in öğretim görevlileri Jennifer K. Dick ve Stephanie Schwerter tarafından düzenlenen bu kolokyuma on iki ülkeden elliden fazla akademisyen bildirimleriyle katılmışlardır.

Ünlü Fransız çeviribilimci Jean-René Ladmiral'in açılış konferansını gerçekleştirdiği kolokyumda on beş atölye düzenlenmiştir. Her biri farklı bir izlek içeren ve iki eşanlı oturum biçiminde gerçekleştirilen bu atölyelerde üçer ya da dörder bildiri sunulmuştur.

1. Kolokyumun açılış konferansı: Jean-René Ladmiral

Kolokyumun onur konuğu Jean-René Ladmiral, Fransa'da çeviribilimin kurulmasında çok büyük katkıları olan ünlü bir filozof, çeviribilimci ve felsefe çevirmenidir. Paris X – Nanterre Üniversitesi'nde ve Institut Supérieur des Interprètes et Traducteurs (ISIT) adlı yüksek öğretim kurumunda öğretim üyesi olan Ladmiral açılış konferansında çeviribilimin oluşum serüvenini başlangıcından günümüze kadar geçirdiği aşamalar içinde değerlendirmiş ve çeviribilim çalışmalarının gelecek için neler vaat ettiğini irdeler. "*Sourciers et ciblites, encore...*" [Kaynak odakçılar ve erek odakçılar, günümüzde de...] başlıklı konferansında Ladmiral, kavramların kimi zaman rastlantı sonucu ve acilen oluşabildiğini söyledikten sonra kendisinin çevirmenlerin sergilediği karşıt iki tutum olan "kaynak odakçı / erek odakçı" kavramlarını Londra'da katılmış olduğu bir toplantıda ortaya attığını belirtir. Ünlü Alman filozoflarını Fransızca'ya çeviren Ladmiral, çevirmen olarak kendisini erek odakçılar arasına koyar ve çeviri yaptığı zaman Almancayı değil de Kant, Adorno gibi düşünürleri çevirdiğini vurgular. Dolayısıyla, çevirdiği dil değil de sözdür. Ladmiral, bu yöntemle kendini Fransızca ifade eden bir Kant yarattığını söyler.

Ünlü Fransız çeviribilimci, sosyal bilimler alanında kavramların baş döndürücü bir hızla eskidiğini, bunda biraz da araştırmacıların kendi egolarını tatmin etme arzularının yattığını belirtir. Böyle bir tutumun kendi kavramlarını da hedef aldığı ve kendisinin 1983 yılında Londra'da ortaya attığı "kaynak odakçı / erek odakçı" kavramlarının daha sonra başkaları tarafından yeniden adlandırıldığına tanık olduğumuzu ekler. Ladmiral'in ifadesine göre, bu eğilime kapılan çeviribilimcilerden biri Tel-Aviv'li kuramcı Gideon Toury'dir. Toury, Ladmiral'in "kaynak odakçı / erek odakçı" ikiliğini yeni bir adlandırmayla "kabul edilebilirlik / yeterlilik" olarak sunar. İlk olarak Ladmiral'in kavramlaştırdığı bu temel karşıtlığı daha sonraları Lawrence Venuti isimli Amerikalı araştırmacı da ele alır ve hem Ladmiral'den hem de bir başka ünlü Fransız düşünür, çeviribilimci ve felsefe çevirmeni olan Antoine Berman'dan etkilenerik "yabancılaştırma / yerlileştirme" olarak yeniden adlandırır. Ladmiral, bir araştırma alanının terimcesinin yenilenmesi söz konusu olduğunda

bunun araştırmacının özsever eğiliminin ötesinde kavramlaştırmaya bir katkısı olup olmadığını sorgulanması gerektiğinin altını önemle çizer.

Jean-René Ladmiral düşündürürken gülümsetmeyi seven bir kuramcıdır; bir makalesinde kendisini “geç sanal iletişim öncesi evreye ait bir çevirmen-dinozor” (Ladmiral 2006: 123) olarak tanımlar ve ISIT’teki çeviribilim seminerlerinde “çeviri hastalıklarını giderici bir tedavi” yaptığını iddia eder (Ladmiral 2006: 117). Konferansında da, yine şakacı bir biçimde, düşünsel karşıtlarının kendisinden daha yetenekli olduğunu çünkü onların yanlış kuramları savunduklarını ve bu nedenle, daha maharetli olmak zorunda olduklarını söyleyip kendisinin ise doğru kuramı savunduğu için işinin o kadar da sıkıntılı olmadığını belirtir.

Geçtiğimiz yıl vefat eden Fransız çeviribilimcisi Henri Meshonnic’i de dostlukla andıktan sonra, Ladmiral onun “kaynak odakçı / erek odakçı” ikiliğine karşı çıktığını belirtir; Meshonnic’e göre, bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ladmiral ise, kuramcılığının yanı sıra kutsal kitap çevirmeni de olan Meshonnic’i “kaynak odakçı” olarak gördüğünü ancak kendisinin bunu hiçbir zaman kabul etmemiş olduğunu anımsatır. “*Sourcier, cibliste, c’est pareil, si c’est dans le mille*” [On ikiden vuruyorsanız kaynak odaklı mı erek odaklı mı, fark etmez] başlıklı bir konferans sunmuş olan Meshonnic’in ikili karşıtlıkları reddettiğini belirtir Ladmiral EHESS’teki açılış konferansında. Jean-René Ladmiral, “kişisel dostu ancak düşünsel karşıtı” olarak tanımladığı Henri Meshonnic’in tersine, kendi kuramında ikiliklerin önemli bir yeri olduğunu dile getirir. Bunlar arasında Saussure’ün *dil/ söz* ve *gösteren/ gösterilen* ikiliklerini anar. Meshonnic’e göre ise, bir gösterge kuramı, bir dil kuramı, bir poetika ve ritm kuramı oluşturmadan çeviri kuramı oluşturulamaz. Ladmiral kaynak odaklıların kaynak metni kutsal kabul ederek çalıştıklarını ve böylelikle bir çeviri dinbilimine vardıklarını öne sürer.

Ünlü Fransız çeviribilimci bol nükteli konferansının sonunda, çeviri ediminin bir kaynak metinle bir erek metin arasında gerilim yarattığını, çevirmenin görevinin de bu gerilimden uzaklaşmak olduğunu dile getirir. Sonuç olarak, Ladmiral, çeviri etkinliğinin çeviri edimi üzerine düşünmeye yol açtığını ve böylece bir çeviri felsefesine zemin hazırladığını vurgular.

2. Atölye çalışmaları

“Sosyal Bilimlerde Çeviri / Aktarılabirlik ve Kùltürler Üstü İletişim” başlıklı bu kolokyum açılış konferansının ardından atölye oturumlarıyla sürmüştür. Atölyelerde yapılan izleksel çalışmalarda felsefe, sosyoloji, toplum-dilbilim, kùltür incelemeleri, sömürgecilik sonrası incelemeler, müzikoloji, tiyatro eserleri, şiir ve yazınsal eserler, dinsel metinler, görsel sanatlar gibi çok çeşitli alanlarda karşılaşılan çeviri sorunları ele alınmış ve bu alanlarda üretilen çeviri kuramları irdelenmiştir.

Kolokyuma Yıldız Teknik Üniversitesi’nden katılan Doç. Dr. Sündüz Öztürk Kasar “Çeviri Politikaları ve Güç İlişkileri: Tarihsel Perspektifler” konulu onuncu atölyede “Sosyal Bilimlerde Göstergeleri Çevirmek” başlıklı bir bildiri sunmuştur. Bildirisinde göstergibilimsel bir etkinlik olarak kuramsal çeviri sorunlarını ele alan Doç. Dr. Sündüz Öztürk Kasar saptamalarını Fransızca’dan Türkçe’ye aktardığı dünya çapında üne sahip üç Fransız kuramcı Maurice Blanchot, Roland Barthes ve Paul Ricœur’den yaptığı çeviriler üzerine temellendirir. Konuşmacı önce modern dilbilimin gösterge kuramından söz eder: dil her şeyden önce bir göstergeler dizgesidir. Söylem de konuşucuların belleğinde gücül olarak kullanılmayı bekleyen bu göstergelere belli bir zaman, belli bir uzam ve özgül bir iletişim ortamı ve bağlamı içerisinde gerçeklik kazandırır. Çeviri söz konusu olduğundaysa, çevirmen göstergelerin belli söylem koşulları çerçevesinde gerçekleşmesiyle oluşan özgün metni ele alır ve onu başka bir söylem zamanına, başka bir söylem uzamına ve başka bir söylem alıcısına başka bir bağlam içerisinde aktarmaya çalışır ve bunu yaparken de üretici bir özne olarak gerçekleştirir görevini.

Çeviri edimini böyle çok katmanlı bir gösterge aktarımı olarak değerlendirdiğimizde, yüzyıllar boyunca çeviri alanında sürdürölmüş olan ve çeviride biçimin mi anlamın mı aktarıldığının sorgulandığı tartışmaların aslında içinin boş olduğunu belirtir Öztürk Kasar. Zira dil göstergesi bir gösteren (bir başka deyişle, biçim) ile bir gösterilenin (bir başka deyişle, anlamın) ayrılmaz bütünüdür. Dolayısıyla, bir kavramın en uygun biçimde adını koymadan onu var edebilmemiz olanaklı değildir. Benzer bir biçimde, içeriğini kuşatamadığımız bir terimi çevirebilmek de olanaklı değildir. Bu saptama bir çeviri göstergibiliminin en temel ilkelerinden birini oluşturur.

Öztürk Kasar deneyimlerinden yola çıkarak kuramsal çeviri sorunları üç ayrı kategoride ele alır: Birinci kategoride uzmanlık alanının içerdiği kavramlar

ve art-alan bilgisine ilişkin sorunlar, ikinci kategoride dil ve terim sorunları, son kategoride ise söylem ve biçem sorunları yer almaktadır.

- 1) Kavramlar ve art-alan bilgisine ilişkin sorunlar çevirinin ilk aşaması olan anlam arayışı sürecinde karşımıza çıkmaktadır ve bu sorunların aşılabilmesi için kuramsal metnin diğer metin türleri içindeki özel konumunun farkında olunması gerekir. Kuramsal metin her şeyden önce sosyal bilimlere ilişkin kavramların gözden geçirildiği, tartışıldığı ve yenilendiği bir alandır ve anlatım tekniği olarak ikna edici türde bir metindir. Ayrıca, bir kuramsal metin diğer kuramlarla da diyalog merkezidir. Bu nedenle, çevirmen metnin içerdiği düşünsel etkileşimi ve savunuyu izleyebilecek birikime ve okuma yetkinliğine sahip olmalıdır.
- 2) Kuramsal çevirinin dil ve terim sorunlarıysa, çeviri sürecinin adlandırma safhasında ortaya çıkarlar: çevirmen, özgün dilde kavramış olduğu göstergeleri çeviri diline taşıyacak sözbirimleri ve terimleri aramaktadır. Eğer çeviri dilinde uygun karşılıklar varsa, işlem sorunsuz çözülür ancak Türkçe’de sosyal bilim terimcileri henüz yeterince gelişmemiştir, bu nedenle genelde çeviri sıkıntısı yaşanır. Bir çok durumda çevirmen yeni bir terim önermek durumunda kalabilir; bu da son derece teknik bir bilgi ve yetenek gerektiren bir iştir. Kimi zaman da, yeni bir kavramı adlandırmak için birçok öneri getirilmiştir ve çevirmen bunların arasından en uygun görüneni seçmek durumunda kalabilir; eğer seçenekler arasında bu nitelikte bir öneri varsa kuşkusuz. Bu aşamada karşılaşacağı çeşitli sorunları aşabilmek için çevirmen dilbilim ve terimbilim eğitimi almış olmalıdır.
- 3) Söylemsel ve biçemsel sorunlara gelince, bu sorunlar çeviri metnin oluşumu sürecine eşlik ederler ve her metinde özel durumlar yaratırlar. Öncelikle kuramsal söylemin kendine özgü birimleri, kullanımları ve yapıları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, her kuramcının ayrı bir biçemi, her kuramsal metnin de ayrı bir söylemsel düzenlenişi vardır ve bunlar yapının anlam evrenini belirleyici nitelik taşırlar. Tüm bu sorunlar karşısında çevirmenin kimi donanımlara ve birikimlere sahip olması gerekmektedir ve çeviri eğitiminde de bu hususlar göz önüne alınmalıdır.

Doç. Dr. Sündüz Öztürk Kasar, bu üç kategoriye yerleştirdiği sorunlar hakkındaki saptamalarını kendi çeviri deneyimlerinde karşılaştığı örneklerle destekler. Gerek Maurice Blanchot'nun *Yazımsal Uzam* başlıklı yazın kuramının çevirisinde, gerek Roland Barthes'ın *S/Z* adlı göstergebilimsel çözümlemesinin Türkçe'ye aktarılmasında, gerekse Paul Ricœur'ün *Çeviri Üzerine* görüşlerini Türk okurlarla paylaşmak istediğinde karşısına çıkan özel sorunları ele alır ve onları aşmak için uyguladığı çözümleri sunar kolokyum katılımcılarına.

Çevirinin bir ülkede bir araştırma alanının kurulmasına öncülük edecek kadar önemli bir işleve sahip olabileceğini belirten araştırmacı, bu olguya örnek olarak Türkiye'de dilbilim alanının bir akademik disiplin olarak oluşmasını göstermiştir. Gerçekten de Türkiye'de çok değerli uzmanların yaptığı neredeyse kusursuz çeviriler hem Türk dilbiliminin oluşmasını sağlamış hem de Türkçe dilbilim terimcesini hazırlamıştır.

Kolokyum ikinci günün sonunda düzenlenen “Çeviri Aracılığıyla Bir Dilden Diğereine Düşün Evrenlerinin Aktarımı” başlıklı bir yuvarlak masa toplantısıyla sürmüş ve ardından gelen kapanış kokteyliyle son bulmuştur.

3. Sonuç gözlemleri

Sosyal bilimler alanında çeviri konusunu ele alan bu kolokyumda iki gün boyunca kavramların diller ve kültürler üstü dolaşımı sorgulanmıştır. Sonuç olarak, son dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalardan da yararlanarak çeviri kuramlarının yeniden gözden geçirilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, ülkelerin dil ve kültür politikalarında çeviri olgusuna nasıl yaklaşıldığı katılımcıların ilgi odaklarından biri olmuştur. Kimi katılımcılar kuramsal metinlerde karşılaşılan çeviri hatalarının yol açtığı düşünsel yanlışlıklar üzerinde durmuşlar, bunların araştırmalarda ciddi sonuçlar doğurduğunu göstermişlerdir. Kolokyumda kuramsal metinlerin çevirisinde karşılaşılan sorunların yanı sıra çeviri teknikleri ve araç gereçleri, şarkıların dilden dile taşınmasında kültürel öğelerin aktarımı, şiir ve tiyatro çevirisi, dinsel metinlerde çevrilemez öğeler, sömürgecilik sonrası kuramlarda çevirinin işlevi, güzel sanatlarda çeviri, reklam metinleri ve çeviri ilişkisi gibi konular da tartışılmıştır.

Ayrıca, kolokyum çerçevesinde bir kitap standı düzenlenmiş ve burada hem katılımcılar kendi kitaplarını sergilemek olanağı bulmuşlar hem de EHESS'in dil, çeviri, kültür konusundaki yayınları tanıtılmıştır.

Son derece verimli ve dostça bir görüş alışverişi ortamı sağlayan bu kolokyumun düzenleyicileri Jennifer K. Dick ve Stephanie Schwerter

kolokyumda sunulan çalışmaları yayınlamak üzere girişimlerde bulduklarını açıklamışlardır. Kolokyumun iki sunum dili olan Fransızca ve İngilizce dillerinin her birinde ayrı bir yayın yapma konusunda iki yayıncıyla görüştiklerini belirtmişlerdir. Bu yayınlar gerçekleştiğinde, kolokyum oturumlarında ele alınan konuların, ortaya atılan soruların, yapılan tartışmaların ve ulaşılan sonuçların geniş okur kitlelerine ulaşması sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Benjamin, Walter (1971) «La tâche du traducteur», in *Mythe et violence*, traduction de M. de Gandillac, Denoël, Paris.
- Berman, Antoine (1984) *L'épreuve de l'étranger*, Gallimard, Paris.
- Berman, Antoine (1999) *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, Seuil, Paris.
- Blanchot, Maurice (1955) *L'espace littéraire*, Gallimard, Paris.
- Blanchot, Maurice (1965) «Traduit de...», *La part du feu*, Gallimard, Paris.
- Blanchot, Maurice (1971) «Traduire», *L'Amitié*, Gallimard, Paris.
- Coquet, Jean-Claude (1997) *La quête du sens. Le langage en question*, PUF, Paris.
- Coquet, Jean-Claude (2007) *Phusis et logos. Une phénoménologie du langage*, PUV Paris.
- Derrida, Jacques (2005) *Qu'est-ce qu'une traduction "relevante"?*, L'Herne, Paris.
- Ladmiral, Jean-René (1986) «Sourciers et ciblistes», *Revue d'esthétique*. Nouvelle série, no: 12, numéro spécial «Traduction», Privat, Toulouse.
- Ladmiral, Jean-René (1994) *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Gallimard, Paris.
- Ladmiral, Jean-René (2006) «L'empire des sens», in *Le sens en traduction*, Marianne Lederer (éd), Lettres Modernes Minard, Caen.
- Öztürk Kasar, Sündüz (1990) *Univers balzacien sous le double point de vue narratologique et sémiotique*, Université de Lille III, Lille.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2002) «Comment franchir les obstacles rencontrés dans la traduction de *S/Z* de Roland Barthes et dans celle de *Sarrasine* de Honoré de Balzac?», in H. Anamur et alii. (éds.), *Actes du Premier Colloque International de Traduction: Aspects culturels de la traduction*, Publications de l'Université technique de Yıldız, Istanbul.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2005) «Trois notions-clés pour une approche sémiotique de la traduction: *Discours, Sens et Signification* dans *Mon nom est Rouge* d'Orhan Pamuk», *D'une langue à l'autre*, Prof. Dr. Magdalena Nowotna (Ed.), Aux lieux d'être. Editions de sciences humaines et sociales contemporaines, Paris.

- Öztürk Kasar, Sündüz (2006) «Traducteur face à un texte énigmatique: essai d'illustration de la quête du sens», in S. Öztürk Kasar (éd.), *Interdisciplinarité en traduction / Interdisciplinarity on Translation I*, Editions ISIS, Istanbul.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2006) «Contribution sémiotique à la quête du sens en traduction littéraire», in *Le sens en traduction*, Marianne Lederer (éd), Lettres Modernes Minard, Caen.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2009) «Un chef-d'œuvre très connu: *Le chef-d'œuvre inconnu* de Balzac. Commentaires d'une traduction à l'autre laissant des traces», in M. Nowotna et A. Moghani (éds.), *Les traces du traducteur*, Publications de l'INALCO, Paris.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2009) «La traduction théorique en sciences sociales», in *La traduction sous tous ses aspects au centre de gravité du dialogue international. Actes du colloque international de traduction*, Hasan Anamur, Alev Bulut, Arsun Uras-Yılmaz (éds), Dinç Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Öztürk Kasar, Sündüz (2009) «Pour une sémiotique de la traduction», in *La traduction et ses métiers*, Colette Laplace, Marianne Lederer, Daniel Gile (éds), Lettres Modernes Minard, Caen.
- Ricœur, Paul (2004) *Sur la traduction*, Bayard, Paris.